

Aurēlija Motiejūnaite, maģistrante
Baltijas Starptautiskā akadēmija
Latvija

Bērnu aprūpes deinstitutionalizācijas virzieni Latvijā

Anotācija. Katra bērna tiesības uzaugt ģimenē ir viņa pamattiesības. Bērna nonākšana aprūpes iestādē ir pamatota ar konkrētiem apstākļiem. Laika posmā pēc kara tas notika tāpēc, ka bērna vecāki bija miruši, emigrējuši vai izsūtīti. Tomēr tas, ka mūsdienās Latvijā ir tik liels skaits bērnu aprūpes iestādē, uzliek par pienākumu valstij meklēt risinājumu bērnu tiesību realizēšanai. ANO Bērnu tiesību komisija ir izstrādājusi rekomendācijas ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu nodrošināšanu uzaugt ģimeniskā vai tai pietuvinātā vidē. Latvijā ir Latvijas Republikas Labklājības ministrijas izstrādāts rīcības plānu deinstitutionalizācijas īstenošanai 2015.-2020. gadam. Deinstitutionalizācija ir pakalpojumu sistēmas izveide, kas sniedz personai, kurai ir ierobežotas spējas sevi aprūpēt, nepieciešamo atbalstu, lai tā spētu dzīvot mājās vai ģimeniskā vidē. Svarīga šī plāna daļa ir garantēt, ka katrs bērns uzaug ģimenē. Problēmjautājums ir tieši preventīvais darbs ar ģimenēm, lai bērnu skaits, kuru izņem no bioloģiskās ģimenes, krasi mazinātos. Novitāte ir citu valstu prakses analīze un izmantošana Latvijā, un tiesiskā regulējuma pilnveidošana.

Atslēgas vārdi: bērnu tiesības, deinstitutionalizācija, ģimene, ģimeniska vide, audžuģimenes, aizbildnis.

Aurelija Motiejunaite, Master's student
Baltic International Academy
Latvia

Directions of childcare de-institutionalization in Latvia

Abstract. The right of each child to grow up in the family is a fundamental right. Placing a child to a care institution is based on specific circumstances. After the war, it happened because the child's parents were dead, emigrated or deported. However, the fact that nowadays there is such a large number of childcare institutions in Latvia obliges the state to seek a solution for the realization of children's rights. The UN Committee on the Rights of the Child has developed recommendations for providing children who are out of the family with the opportunity to grow in a family or in a similar environment. For Latvia, the Ministry of Welfare of the Republic of Latvia has elaborated an action plan for the implementation of de-institutionalization in 2015-2020. De-institutionalization is the creation of a service system that provides a person with limited self-care possibilities with the support they need to live at home or in a family environment. An important part of this plan is to guarantee that every child grows up in a family. The problem consists in the preventive work with families, so that the number of children removed from the biological families can be drastically reduced. The novelty of the study is the analysis of practice in other countries and its application in Latvia, as well as the improvement of legal regulation.

Keywords: children's rights, de-institutionalisation, family, family environment, foster families, guardian.

Аурелия Мотиюнайте, магистрант
Балтийская Международная Академия
Латвия

Направления деинституционализации ухода за детьми в Латвии

Аннотация. Право каждого ребенка вырасти в семье является его основополагающим правом. Помещение ребенка в учреждении по уходу обосновано определенными обстоятельствами. После войны это происходило потому, что родителей ребенка не было в

живых, они эмигрировали или были депортированы. Однако тот факт, что в настоящее время в Латвии существует такое большое количество детских учреждений, обязывает государство искать решение для реализации прав детей. Комитет ООН по правам ребенка разработал рекомендации по обеспечению детей, находящихся вне семьи, возможностью расти в семейной или близкой к ней среде. Для Латвии Министерство благосостояния Латвийской Республики разработало план действий по осуществлению деинституционализации на 2015-2020 годы. Деинституционализация - это создание системы обслуживания, которая предоставляет человеку с ограниченными возможностями по уходу за собой поддержку, в которой он нуждается, чтобы жить дома или в семейной среде. Важной частью этого плана является обеспечение того, чтобы каждый ребенок рос в семье. Задача состоит именно в профилактической работе с семьями, чтобы резко сократить количество детей, взятых из биологических семей. Новизной является анализ практики других стран и его использование в Латвии, а также совершенствование правового регулирования.

Ключевые слова: права детей, деинституционализация, семья, семейная среда, приемные семьи, опекуны.

levads

Pusgada laikā kopš valsts definēja mērķi, ka katram bērnam nepieciešams augt ģimenē, bērnu skaits aprūpes centros ir sarucis no 1200 līdz 800 [1]. Šādi dati tika sniegti 2018. gada 1. jūlijā. Bērnu skaits, kuri dažādu apstākļu dēļ tiek izņemti no savas bioloģiskās ģimenes katrā laika posmā var mainīties. Daļa no bērniem atgriežas ģimenē, ja apstākļi ir mainījušies pozitīvā virzienā. Tomēr daļa uz ilgāku laiku vai pat līdz pilngadībai ir ārpusģimenes aprūpē, kam par pamatu ir vecāku aizgādību tiesību pārtraukšana vai atņemšana. Praksē svarīgi ir panākt, lai neviens bērns pēc izņemšanas no ģimenes nenonāktu bērnu aprūpes centros. Šāds process tiek saukts - deinstitutionalizācija, kas Latvijā ir attīstības posmā. Grozījumi normatīvajos aktos, kuri regulē audžuģimenes, ir tam pamats. Tomēr deinstitutionalizācija nevar tikt realizēta uzreiz. Būtiski, kas arī pamato tēmas aktualitāti, ir iezīmēt problēmjautājumus. To analīze un novērtšana var veicināt bērnu svarīgu interešu – uzaugt ģimenē, realizēšanu praksē.

Pētījumā autore izmanto: analītiskā, sintēzes, aprakstošā, indukcijas, dedukcijas un loģiski konstruktīvā metodes.

Svarīgākās atziņas teorijā, praksē

Saskaņā ar ANO Bērnu tiesību konvencijas 3. pantu, jebkuru tiesību īstenošanai un jautājuma risināšanai ir jāatbilst bērna interesēm [2]. Tādejādi ir nostiprināts bērnu labāko interešu princips, kas darbojas kā prizma, caur kuru skaidrojamas un tulkojamas bērna tiesības. Bērna labāko interešu princips ir rīks, kas paredzēts, lai izprastu, kas ir bērnam labākais risinājums attiecīgā situācijā un lai savstarpēji samērotu dažādu tiesisko subjektu tiesības un intereses [3., 2]. Bērnu labāko interešu principam ciešākā saikne, protams, ir ar bērnu tiesību nozari. Bērnu labāko interešu princips skar neiedomājami plašu tiesību apakšnozaru skaitu. Sākot no ģimenes tiesībām, krimināltiesībām, līdz pat vides tiesībām. Tas skar visdažādākās darbības jomas - medicīnu, izglītību, pat likumdošanas procesu. Attiecas gan uz publisko sektoru, gan noteiktām privātajām struktūrām, gan uz privātām attiecībām. Klātesošs gan starptautiskajās tiesībās, gan nacionālajā regulējumā. Visās šajās nosauktajās un nenosauktajās izpausmēs tā uzdevums ir aizsargāt bērna intereses, kuras nav tieši aizsargātas ar likumu vai kā savādāk regulētas. Arī gadījumā, ja regulējums tomēr pastāv, bet, piemēram, radusies piemērojamo normu konkurence, tas ir, nav skaidrības kā risināt attiecīgu situāciju, tad izvērtējamas bērna labākās intereses. Šis piemērs vairāk attiecas uz tiesas spriedumiem, kas skar bērnu vai uz institucionālu lēmumu pieņemšanu jautājumā, kas tieši skar bērnu, vai par bērnu, vai netieši skarot bērnu. Tomēr šis princips jāievēro arī likumdošanas procesā, politisku lēmumu pieņemšanā, pat budžeta pieņemšanas procesā. Kā to ir atzinusi ANO Bērnu tiesību komiteja, tad šis ir ne vien princips, bet arī materiālā tiesība un procesuāls noteikums [4., 23].

Latvijā bērna tiesību aizsardzības sistēmas pamats ir Bērnu tiesību aizsardzības likums, kas pieņemts 1998. gadā. 19. jūnijā. Augstākā institūcija valsts līmeņa bērnu tiesību jomā ir Ministru kabinets, kura kompetencē ietilpst izstrādāt valsts politikas galvenās vadlīnijas bērnu tiesību attīstības jomā [5]. Bērnu tiesības ir nostiprinātas arī Latvijas Republikas Satversmē. Satversmes 89. pants nosaka: „Valsts atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības saskaņā ar šo Satversmi, likumiem un Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem.” Savukārt Satversmes 96. pants aizsargā privātās dzīves neaizskaramību [6], bet 110. pants - Valsts aizsargā un atbalsta laulību — savienību starp vīrieti un sievieti, ģimeni, vecāku un bērna tiesības. Valsts īpaši palīdz bērniem invalīdiem, bērniem, kas palikuši bez vecāku gādības, vai cietuši no varmācības. Satversmes 110. panta tvēruma ir plašs. Tā galvenais uzsvārs ir uz valsts pozitīvo pienākumu aizsargāt un nodrošināt ģimenes un laulāto tiesības, vecāku tiesības un bērnu tiesības, t.sk. īpašu bērnu grupu tiesības. Problēmu rada fakts, ka Satversme, arī tās 110. pants, nesatur nekādas norādes, kur būtu meklējams bērna tiesību uzskaitījums. Taču būtu loģiski secināt, ka *mutatis mutandis* bērni bauda visas Satversmes VIII nodaļā uzskaitītās tiesības [7., 572].

Tiesību doktrīnā ir pausts viedoklis, ka pamattiesību (cilvēktiesību) pamatprincipi, kas labi darbojas, attiecinot tos uz pieaugušajiem cilvēkiem, pārstāj darboties, mēģinot tos piemērot attiecībā uz bērniem. Bērni zināmā veidā rada anomāliju tiesiskajā vidē. Vēsturiski konstitucionālās tiesības attīstījās, balstoties uz principu, ka tiesības bauda nobrieduši autonomi indivīdi, kas brīvi izsaka savu gribu un bauda aizsardzību no valsts iejaukšanās. Bērniem nav nepieciešamā brieduma, un viņi nav autonomi, jo pēc definīcijas bērna statuss nosaka atkarību no vecāka (aizbildņa) [8.,1]. Tieši tāpēc bērnam ir būtiski uzaugt ģimenē, kurā, saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 10. pantu jābūt tādiem dzīves apstākļiem un labvēlīgai sociālai videi, kas nodrošina pilnvērtīgu fizisko un intelektuālo attīstību. Pret bērnu nedrīkst izturēties cietsirdīgi, nedrīkst viņu mocīt un fiziski sodīt, aizskart viņa cieņu un godu [9]. Bērnu tiesību aizsardzības likuma 26. panta pirmā daļa nosaka, ka ģimene ir dabiska bērna attīstības un augšanas vide, un katram bērnam ir neatņemamas tiesības uzaugt ģimenē.

ANO Bērnu tiesību konvencijas 7. pants nosaka bērna tiesības zināt savus vecākus un būt viņu aizgādībā, ciktāl tas iespējams. Aizgādības institūts ir nostiprināts Civillikuma 177. pantā - Aizgādība ir vecāku tiesības un pienākums rūpēties par bērnu un viņa mantu un pārstāvēt bērnu viņa personiskajās un mantiskajās attiecībās. Bērni vecāku aizgādībā atrodas līdz pilngadībai [10]. Vienlaicīgi normatīvie akti paredz tiesības - aizgādības tiesību pārtraukšanu un izbeigšanu [11].

Aizgādības tiesību pārtraukšana ir pagaidu līdzeklis, liedzot vecākam vai abiem vecākiem īstenot no aizgādības izrietošās tiesības un pienākumus uz laiku, kamēr aizgādības tiesības tiek atjaunotas vai arī atņemtas. Gan Civillikuma 203. panta pirmajā daļā, gan Bāriņtiesas likuma 22. panta pirmajā daļā ir uzskaitīti gadījumi, kad bāriņtiesa lemj par bērna aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākiem. Tiesībsargs J.Jansons ir uzsvēris: „Aizgādības tiesību pārtraukšana un bērna izņemšana no ģimenes skar ļoti nozīmīgas cilvēktiesības - tiesības uz ģimeni. Turklāt bērna izņemšana no ģimenes šīs tiesības ietekmē visradikālākajā veidā. Tādējādi arī aizskārums smagums, ja lēmums bijis prettiesisks, šādos gadījumos ir uzskatāms par ļoti būtisku. Tieši tādēļ aprūpes tiesību atņemšana un bērna šķiršana no ģimenes var notikt tikai normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā, nepieļaujot nekādas atkāpes” [12]. Pamatoti tiek atzīts, ka bērna tiesības ir netikt šķirti no vecākiem, izņemot gadījumus, kad tas ir bērna vislabākajām interesēs, vienlaicīgi pēc iespējas realizēt bērna tiesības uzturēt kontaktus ar abiem vecākiem un bērnu tiesības uz ģimenes atkalapvienošanos [13].

Laika posmā, kad bērns tiek izņemts no ģimenes, aktuāls kļūst jautājums par ārpusģimenes aprūpi. Bērnu tiesību aizsardzības likuma 32. pants nosaka sekojošo ārpusģimenes aprūpes mērķi - radīt bērnam aizsargātības sajūtu, nodrošināt apstākļus

viņa attīstībai un labklājībai, kā arī atbalstīt bērna centienus būt patstāvīgam. ANO Bērnu tiesību aizsardzības konvencijas 20. panta pirmā daļa nosaka, ka situācijā, kad valsts ir izņēmusi bērnu no savas ģimenes, jo tas ir bijis viņa pašu interesēs, bērnam ir tiesības uz īpašu valsts aizsardzību un palīdzību. Saskaņā ar šī paša panta otro daļu valstīm ir pienākums šādam bērnam nodrošināt alternatīvu aprūpi. Saskaņā ar Civillikuma 203. panta otro daļu un Civillikuma 200. panta otro daļu gadījumā, ja aizgādības tiesības ir pārtrauktas vai atņemtas vienam no vecākiem un otra vecāka aizgādība pietiekami aizsargā bērnu no apdraudējuma, tiesa nodod bērnu otra vecāka atsevišķā aizgādībā, citos gadījumos bērnam ir nodrošināma ārpusģimenes aprūpe. Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 1. panta 7. punktu ārpusģimenes aprūpe tiek nodrošināta pie aizbildņa, audžuģimenē vai bērnu aprūpes iestādē.

2009. gada 20. novembrī ANO Ģenerālā asambleja pieņēma Vadlīnijas bērnu alternatīvai aprūpei, ar kurām valstis tiek aicinātas izstrādāt vienotus standartus un politiku attiecībā uz bērnu ārpusģimenes aprūpi un izstrādāt deinstitucionalizācijas stratēģiju. Vadlīnijās par bērnu alternatīvo aprūpi, 21. punktā noteikts, ka ārpusģimenes aprūpi (piemēram, aprūpi iestādē) drīkst izmantot tikai tajos gadījumos, kad šāda vide konkrētajam bērnam ir īpaši piemērota, nepieciešama un konstruktīva un vislabāk atbilst viņa interesēm [14]. Bērns alkst pēc piederības, atbalstošām attiecībām, pēc pieņemšanas un drošības, pēc mīlestības, aprūpes un stabiliem vides nosacījumiem, lai justos kā ģimenes loceklis un spētu attīstīt personiskās robežas un spētu gūt spēku pašattīstībā un savu iekšējo resursu pilnveidošanā [15., 63].

Bērna tiesības uzaugt ģimeniskā vidē ir saistīts ar jēdzienu „ģimene.” Ģimene ir organizatoriska cilvēku abu dzimumu pārstāvju kopdzīves forma, kas izveidojusies vēsturiski un pastāv kā cilvēku sabiedrības pamatšūniņa, tuvu radnieku grupa (piemēram, vecāki un bērni), kas parasti dzīvo kopā [16., 113]. Tomēr jāsaprot, ka mūsdienās ģimenes formas ir dažādas. Kā norādījis tiesību zinātņu doktors Egils Levīts: „Laulība ir ģimenes centrālais elements, taču tā neaptver visas iespējamās ģimenes attiecības. Eiropas kultūrtelpā ar ģimeni parasti saprot laulības, radniecības (it sevišķi starp vecākiem un bērniem), svainības, kā arī adopcijas un aizbildniecības attiecības. Ģimene tāpat ir plašāks jēdziens nekā laulība. Piemēram, ģimene aptver arī vecmāmiņu un mazbērnu” [17]. Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija pamatā par ģimeni atzīst personas, kurām ir radnieciska saikne un/vai cieša sociālā saikne [18]. Vairāki psihologi ir atzinuši, ka ģimenes ideāltips un vislabākā vide bērna attīstībai ir tradicionālā ģimene jeb laulātu divu bioloģisko vecāku ģimene, jo bioloģiskiem vecākiem ir tendence vairāk investēt savos bērnos un laulības institūts motivē būt labākiem vecākiem, tomēr šādas ideāltipa ģimenes nav bieži sastopamas, jo mūsdienu sabiedrība ir kļuvusi daudzveidīga un komplicēta, gluži tāpat kā ģimenes formas [19., 160].

Ja bērnam ir nepieciešama ārpusģimenes aprūpe, ir jāņem vērā princips, ka bez vecāku gādības palikušajam bērnam ir tiesības uzaugt ģimeniskā un aizsargātā vidē, realizējot visas tiesības uz izglītību un veselību, kas ir līdzvērtīgas jebkura cita bērna tiesībām. Vadlīnijas par bērnu alternatīvo aprūpi nosaka pietiekoši augstas prasības pret bērna aprūpes standartu visiem alternatīvās aprūpes sniedzējiem vai tā ir audžuģimene vai iestāde, kas rūpējas par bērnu. Dalībvalstīm arī jāvērs uzmanība un nepieciešamais atbalsts aizbildņiem un audžuģimenēm kā vieniem no nozīmīgākajiem, pēc bērna bioloģiskās ģimenes, atbalsta sistēmām bērniem palikušajiem bez vecāku gādības, jo bērna tiesības uzaugt ģimenē vai ģimeniskai videi pietuvinātos apstākļos ir neapstrīdamas [20].

Situācija, kad bērns pēc izņemšanas no ģimenes nonāk aprūpes iestādē, nevar uzskatīt par atbilstošu bērna labākajām interesēm. Protams, ir aprūpes iestādes, kurās attieksme pret bērniem ir salīdzinoši laba, taču ārpusģimenes institūcija (bērnumams) - ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcija, būtībā, vienalga, ir iestāde, kurā par bērnu gādā drīzāk tehniski, nevis atbilstoši tai vērtību sistēmai, kāda

būtu nepieciešama viņa pilnvērtīgai attīstībai, jo institucionālo problēmu rezultātā, valstī ir apgrūtināta bērnu namu audzēkņu integrācija sabiedrībā pēc pilngadības sasniegšanas, jo bērni netiek pietiekami sagatavoti patstāvīgai dzīvei. Šādus bērnus sauc par sistēmas bērniem, jo bērni dzīvo pēc vienas kārtības un sistēmas. Pazīstamais sociologs Ērvings Gofmanis uzskata, ka institūcijās visi dzīves aspekti ir apkopoti vienuviet un pakļauti vienai centrālajai varai. Otrkārt, ikviena iemītnieka ikdienas aktivitāšu fāze norit, līdzās esot lielai citu cilvēku grupai, kuras visi biedri saņem vienādu attieksmi un no kuriem tiek sagaidīta vienāda rīcība. Visbeidzot, treškārt, visas ikdienas darbību fāzes ir stingri izplānotas, kur viena darbība iepriekš noteiktā laikā ved pie nākamās un visu darbību secību nosaka skaidri izteiktu formālu lēmumu un vadītāju sistēma. Šī sistēma apkopo visas trīs sfēras vienā racionālā plānā, kas, šķietami, izveidots ar mērķi sasniegt oficiālos institūcijas mērķus [21].

Kā pozitīvs risinājums bērnam, kuram nepieciešama ārpusģimenes aprūpe, ir aizbildnis. Latvija jau 90.gadu sākumā deklarēja, ka valsts sociālā politika attiecībā uz bērniem, kuri palikuši bez vecāku gādības, ir orientēta uz bērnu nodošanu aizbildnībā, tāpat 1996.gadā izdotajā Baltajā grāmatā ar nosaukumu „Latvija: sociālās labklājības sistēmas reformu projekts Sociālās palīdzības sistēmas administrēšana” tika norādīts, ka pastiprināta uzmanība tiks pievērsta jautājumam par vecāku atbildību par saviem bērniem un respektējot bērna tiesības augt ģimenē, valsts sociālā politika orientēta uz bērnu nodošanu aizbildnībā [22].

Aizbildnība ir viens no instrumentiem, kā nodrošināt bez vecāku gādības palikuša bērna nonākšanu ģimenē. Aizbildnība pēc savas būtības ir publisks tiesisks institūts, bet no otras puses, tās pamatā ir ideja par mākslīgas ģimenes radīšanu bez vecāku gādības palikušajiem bērniem ar visu to rūpību un gādību, kādu pazīst bērni pie saviem īstajiem vecākiem. Tādēļ šis institūts ir ievietots ģimenes tiesībās un ārpusģimenes aprūpes institūtā. Kā norādīja profesors J. Vēbers: „Aizbildnība ir sabiedriska pienākums, no kura neviens nevar atteikties bez likumiska iemesla” [23., 123]. Vienlaicīgi jāuzsver, ka, ja tāda būtu attieksme sabiedrībā, tad reti kurš bērns atrastos bērnu aprūpes iestādēs. Bērnu tiesību aizsardzības likumā 27. panta trešajā daļā un 27.panta (3¹) daļā par prioritāti ārpusģimenes aprūpei izvirza aizbildni. Esošā kārtība paredz, ka aizbildni bērnam bāriņtiesa sākumā meklē tuvāku radnieku lokā, pēc tam tālāku. Plānotie grozījumi – ļaut būt par aizbildni arī bērnam svešam cilvēkam atbalstu neguva. Plānotajiem grozījumiem par pamatu bija uzskats, ka, uzticot bērnu tuvam cilvēkam, samazinās iespēja, ka aizbildnis kādā brīdī var pārdomāt, no bērna atteikties vai arī pienācīgi par viņu nerūpēties. Par savu cilvēku var būt ne tikai tuvinieks (radnieks), bet arī cita persona [24]. Neskatoties uz to ir konstatēts, ka aizbildnība ir samērā populāra un tradīcijām bagāta ārpusģimenes aprūpes forma.

Būtiska loma ārpusģimenes aprūpei ir audžuģimenēm. Audžuģimene ir ģimene vai persona, kas ir apguvusi audžuģimeņu apmācības programmu, ir ieguvusi audžuģimenes statusu, un uz noteiktu laiku uzņem savās mājās bērnus no ģimenēm, kas nonākušas krīzes situācijā, vai arī bērnus, kuri zaudējuši savus vecākus vai kuru vecāki dažādu iemeslu dēļ nevar par viņiem rūpēties, un kuru radnieki nevar uzņemties aizbildnību [25., 30]. 2002. gadā pieņemtajā UNGASS deklarācija un rīcības plāns „Bērniem piemērota pasaule” (*A World Fit for Children*) tika norādīts, ka dalībvalstīm jāvērs uzmanība un nepieciešamais atbalsts audžuģimenēm kā vienai no nozīmīgākajām, pēc bērna bioloģiskās ģimenes, atbalsta sistēmām bērniem bāreņiem, jo bērna tiesības uzaugt ģimeniskā vidē ir neapstrīdamas [26]. Tiek atzīts, ka audžuģimene ir iespējami pietuvināta ģimenes aprūpes modelim un ļauj bez vecāku gādības palikušiem bērniem apgūt nepieciešamās iemaņas un sadzīviskas prasmes, dzīvojot ģimeniskā vidē, nodrošina bērnam labvēlīgu psihosociālo mikroklimatu, kā arī veicina bērna sociālo prasmju veidošanos, kas atvieglo patstāvīgu dzīves gaitu uzsākšanu, sasniedzot pilngadību [27., 45].

Latvijā pirmā audžuģimeņu biedrība tika dibināta 1994. gadā, laikā, kad nebija izveidots alternatīvās ārpusģimenes aprūpes veicēju definējums. Pasaulē pirmā audžuģimeņu organizācija IFCO (*International Foster Care Organization* - Starptautiskā Audžuģimeņu Organizācija) tika dibināta 1981. gadā Oksfordā, Lielbritānijā [28]. Pirmās audžuģimenes Latvijā sāka darbu 1998. gada 1. janvārī. 1997. gada 10. jūnijā tika pieņemti Ministru kabineta noteikumi Nr. 211 „Par audžuģimenēm.” 2007. gada 1. janvārī tika pieņemti jauni Ministru kabineta Nr. 1036 „Audžuģimenes noteikumi,” bet pēdējie noteikumi ir pieņemti 2018. gada 26. jūnijā. Iepriekš minētais liecina par likumdevēja vēlēšanos pilnveidot audžuģimenes tiesisko regulējumu. Saskaņā ar 2018. gada 26. jūnija Ministru kabineta noteikumiem Nr. 174 „Audžuģimenes noteikumi tika ieviestas divas jaunas, būtiskas lietas - specializētās audžuģimenes un ārpusģimenes aprūpes atbalsta centri [29].

Ieviešot no 2018. gada 1. jūlija specializētās audžuģimenes, labklājības ministrs norādīja: „Tas ir nākamais solis ceļā uz Latviju, brīvu no bērnnunamiem. Speciālo audžuģimeņu modeļa ieviešana radīs apstākļus, kad bērni, kas dažādu iemeslu dēļ būs šķirti no bioloģiskajām ģimenēm, nenonāks bērnnunamos. Savukārt tām profesionālajām ģimenēm, kuras uzņemsies šīs lielās rūpes, valsts nodrošinās finansiālo un sociālo drošību” [30].

Specializētās audžuģimenēm ir divi veidi: krīzes audžuģimene – audžuģimene, kurai ir vismaz triju gadu pieredze audžuģimenē ievietoto bērnu aprūpē, un kura jebkurā diennakts laikā uzņem bērnu, kas šķirts no ģimenes, aizbildņa vai audžuģimenes un audžuģimene bērnam ar invaliditāti, kuram izsniegts atzinums par īpašas kopšanas nepieciešamību sakarā ar smagiem funkcionāliem traucējumiem [31]. Ieviešot dažādas formas audžuģimenes, Latvija pārņēmusi citu valstu pieredzi. Pasaulē pastāv vairākas audžuģimeņu formas (angl. Foster care, Foster family, Foster house), kuras var iedalīt gan pēc uzdevumiem (funkcijām) un lomām, gan pēc tā, kādā veidā tās sniedz audžuģimenes pakalpojumu, kā arī cik ilgi bērni audžuģimenē uzturas un kādi bērni ģimenē tiek ievietoti, piemēram: profesionālā audžuģimene (angl.val. *special Foster care*), Brīvdienu ģimenes (angl.val. *weekend family*), Atbalsta ģimenes (angl.val. *respite care*), Bērnu un vecāku audžuģimene (angl.val. *parentē and child placements*) u.c. [32., 96].

Jāsecina, ka Latvija audžuģimenes institūta attīstībā vadās pēc citu valstu pieredzes, un nākotnē audžuģimenes formas varētu tikt papildinātas.

Vienlaicīgi ar citām izmaiņām Latvijā tika ieviesta arī Audžuģimeņu informācijas sistēma - informācija par audžuģimenē ievietotajiem bērniem un audžuģimenēm [33]. Saistībā ar Audžuģimenes informācijas sistēmu ir pausts viedoklis, ka tajā paredzēts glabāt datus, kas satur informāciju ne tikai par audžuvecāka un viņa laulāto personas kodu, adresi, ģimenes stāvokli, saziņas valodu ģimenē, audžuvecāku darba vietu un ieņemamo amatu, bet arī par viņu reliģisko piederību, kā arī audio un video materiālus no viņu dzīves vietas [34].

Pētījuma „Specializētās audžuģimenes - ārpusģimenes aprūpes modeļa attīstība Latvijā” gaitā noskaidrots, ka, runājot par vēlamu audžubērnu vecumu, 74% audžuģimeņu norādīja pirmsskolas vecuma bērnus (līdz 7 gadiem), bet mazliet vairāk par pusi respondentiem - 53%, atbildēja, ka ir gatavi uzņemt bērnu līdz 3 gadu vecumam. Pusaudža vecuma bērnus (no 11 līdz 15 gadiem) varētu uzņemt 41% respondentu, līdzīgs audžuģimeņu skaits – 39% ir gatavi uzņemt zīdaiņus līdz 1,5 gada vecumam. Savukārt visa vecuma bērnus ir gatavi uzņemt 24% respondentu. Vismazāk (19% no aptaujātiem) audžuvecāki vēlas uzņemt savā ģimenē jauniešus vecumā no 16 līdz 18 gadiem. Iegūtie dati liecina par audžuģimeņu gatavību uzņemt bērnus pārsvarā agrīnā vecumā [35., 65].

Lai spētu nodrošināt visiem bez gādības palikušiem bērniem ģimenisku vidi, nevis aprūpes institūcijās, audžuģimeņu skaits Latvijā joprojām ir nepietiekams, kā rezultātā tiek pieļauts bērnu tiesību uzaugt ģimenē pārkāpums, līdz ar to ir svarīgi

veicināt sabiedrības izpratni par ārpusģimenes aprūpes nepieciešamību un pozitīvu attieksmi pret tās nodrošinātājiem.

Secinājumi un ieteikumi

1. Ārpusģimenes aprūpe arvien Latvijā ir aktuāls jautājums. Bērna izņemšana no ģimenes ir saistīta ar sociāli nelabvēlīgu ekonomisko vidi, kuru veicina gan dažādas atkarības, gan nodarbinātības problēmas, gan laika gaitā izveidojušās paražas. Preventīvs darbs ar sociāli nelabvēlīgām ģimenēm noteikti mazinātu bērnu nonākšanu ārpusģimenes aprūpē.
2. Gadu desmitus kā pirmā vieta, kur nonāca bērns pēc šķiršanas no ģimenes, bija aprūpes iestādes. Nereti viņi tajās atradās līdz pat pilngadībai. Tāpēc deinstitutionalizācija Latvijā ir īpaši aktuāla.
3. Jaunākajā ģimenes valsts politikas pamatnostādņu pētījumā secināts, ka pēdējo gadu laikā valstī strauji audzis audžuģimeņu skaits. Tomēr vienlaikus pastāv daudz bērnu ārpusģimenes aprūpes iestāžu, kurās problemātiski nodrošināt ģimenisku vidi un kvalitatīvus pakalpojumus.
4. Realizējot deinstitutionalizācija politiku būtiski ir pētīt, ar kurām problēmām saskaras audžuģimenes un, kas ir tie iemesli, kādēļ šī kustība nav pietiekoši plaša.
5. Galvenie deinstitutionalizācijas virzieni ir aizbildņa institūta pilnveidošana un audžuģimenes skaitu palielināšana.
6. Par aizbildni varētu būt ne tikai bērna radnieks, bet arī cits tuvs cilvēks.
7. Deinstitutionalizāciju varētu realizēt, paredzot arī citas ārpusģimenes formas, ņemot vērā citu valstu praksi.
8. Lai gan nereti tiek izteikts viedoklis, ka bērnam, kurš palicis bez aizgādības labākais variants ir adopcija, tomēr audžuģimenēm ir viena būtiska priekšrocība pret adopciju – bērnam paliek saskarsmes tiesības ar saviem vecākiem, brāļiem un māsām, kā arī citiem radniekiem. Adopcijas gadījumā pastāv adopcijas noslēpums.

Izmantoto literatūras avotu saraksts

1. Ievērojami samazinājies bērnu skaits bērnu skaits bērnu skaits, turpina meklēt audžuģimenes. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/dzive--stils/vecaki-un-berni/ieverojami-samazinajies-bernu-skaitis-bernunamos-turpina-meklet-audzugimenes.a285179/>.
2. ANO Bērnu tiesību konvencija. Starptautiskais dokuments. 1989. gada 20. novembris, Latvija ratificējusi 14.05.1992., Latvijas Vēstnesis Nr. 237.
3. UN Committee on the Rights of the Children. General comment No. 14 on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art.3.para1.).p.132.
4. Joseph S., McBeth A. (2010). Research Handbook on International Human Rights Law. Edward Elgar Publishing, Northampton, USA, 2010. p. 326.
5. Pranka, M., Millere, J. (2009). Analīze par situāciju Latvijā bērnu tiesību aizsardzības jomā bērniem, kas atrodas ārpus ģimenes aprūpē un bērniem, kuriem pastāv risks zaudēt savas ģimenes aprūpi. Pieejams: <https://www.sosbernuciemati.lv/.../bd4ccbac429d56327f0e54356293c2d73642bf75>.
6. Latvijas Republikas Satversme. Pieņemta 1922. gada 15. februārī, spēkā 1922. gada 07. novembrī, atjaunota spēkā no 1993. gada 1. jūlija, Latvijas Vēstnesis Nr. 43, ar grozījumiem līdz 19.05.2016.
7. Latvijas Republikas Satversmes komentāri: VIII nodaļa: cilvēka pamattiesības / zinātniskais vadītājs R. Balodis. (2011). Rīga: Latvijas Vēstnesis, 863 lpp.
8. Tamar, E. A (2004). Positive Right to Protection fo r Children, Yale Human Rights and Development. Law Journal, VoL 7,2004, p. 50.
9. Bērnu tiesību aizsardzības likums. Pieņemts 1998. gada 19. jūnijā, spēkā no 22.07.1998, Latvijas Vēstnesis Nr. 199/200 (1260/1261), ar grozījumiem līdz 03.05.2018.
10. Civillikums. Ģimenes tiesības. Pieņemts 1937. gada 28. janvārī, spēkā no 01.09.1992., Valdības Vēstnesis Nr.41, ar grozījumiem līdz 29.10.2015.
11. Bāriņtiesas likums. Pieņemts 2006. gada 22. jūnijā, spēkā no 01.01.2007, Latvijas Vēstnesis Nr. 107 (3475), ar grozījumiem līdz 01.11.2018.

12. Jansons, J. Tiesībsargs: būtiskas problēmas saskatu labas pārvaldības principa ievērošanā.// Jurista Vārds Nr. 23, 2013. gada 11. jūnijs. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/.../257341-tiesibsargs-butiskas-problemas-saskatu-la...>
13. Rokasgrāmata par Eiropas tiesību aktiem bērnu tiesību jomā. Pieejams: http://www.echr.coe.int/Documents/Handbook_rights_child_LAV.PDF
14. 2009. gadā ANO Ģenerālā asamblejas rezolūcija „Vadlīnijas bērnu alternatīvai aprūpei.” Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/bernu_tiesibas/akti/guidelines.pdf
15. Demuth, S., Brown, S.L. (2004). Family structure, family processes and adolescent delinquency: the significance of parental absence versus parental gender. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 41 (1), p. 63.
16. Wragg, T. (2013). *Family law*. London: Sweet & Maxwell, p.255.
17. Levits, E. Ģimene ir viena no sabiedrības pamatvērtībām. Pieejams: <https://lvportals.lv/viedokli/270851-egils-levits.doc>.
18. Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. Eiropas Padome. 1950. gada 4. novembris, Latvija ratificējusi 27.06.1997., Latvijas Vēstnesis Nr. 143/144.
19. Berger, L.M. Fon, S.A. (2015). The Role of the Family and Family-Centered Programs and Policies. *The Future of Children*, Vol. 25, No. p. 176.
20. 2009. gadā ANO Ģenerālā asamblejas rezolūcija „Vadlīnijas bērnu alternatīvai aprūpei.” Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/bernu_tiesibas/akti/guidelines.pdf
21. Ceļmale L. Bērna labāko interešu princips un tā piemērošana praksē.//Jurista Vārds, Nr. 24, 2017. gada 6. jūnijs. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/.../270809-berna-labako-interesu-principis-un-ta-piemerosana-pra...>
22. Baltā grāmata. Latvija: sociālās labklājības sistēmas reformu projekts. Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/normativie_akti/baltagramata.doc
23. Vēbers, J. (2000). Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Ģimenes tiesības (26.-51., 114.-125., 140.-176.p.). Rīga: Mans īpašums, 174 lpp.
24. Tieslietu ministrija sauc jauno aizbildnības kārtību par atbilstošāku bērna interesēm. Pieejams:<http://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/tm-sauc-jauno-aizbildnibas-kartibu-par-atbilstosaku-berna-interesem.a118109/>.
25. Juridisko terminu vārdnīca.(1998). Autoru kol.: V. Dubure., A. Fogels, I. Fridrihsons, u.c. Rīga: Nordik, 302 lpp.
26. UN General Assemblys docyment A World Fit for Children. Pieejams: https://www.unicef.org/specialsession/docs_new/.../wffc-en.pdf
27. Barber, J.G., Delfabbro, P.H. (2003). Placement stability and the psychosocial well-being of children in foster care. *Research on Social Work Practice*, 13 (4), p. 417.
28. Quality4Children standarti bērnu ārpusģimenes aprūpei Eiropā. Pieejams: http://www.bti.gov.lv/lat/metodiska_palidziba/quality4children/
29. Ministru kabineta noteikumi Nr.354 „Audžuģimenes noteikumi”. Pieņemti 26.06.2018. Publicēti: Latvijas Vēstnesis, 29. 06. 2018, Nr. 129 (6215).
30. Brikmane, E. Ievieš specializētās audžuģimenes un ārpusģimenes aprūpes atbalsta centrus. Pieejama:<https://lvportals.lv/skaidrojumi/296963-ievies-specializetas-audzugimenes-un-arpusgimenes-aprupes-atbalsta-centrus-2018>.
31. Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 354 „Audžuģimenes noteikumi”. Pieņemti 2018. gada 26. jūnijā, spēka no 01.07.2018, Latvijas Vēstnesis Nr. 129
32. Douglas, G. (2004). *Family Law*. London: Oxford, p. 127.
33. Bāriņtiesas likums. Pieņemts 2006. gada 22. jūnijā, spēkā no 01.01.2007, Latvijas Vēstnesis Nr. 107 (3475), ar grozījumiem līdz 01.11.2018.
34. Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 563 „Audžuģimeņu informācijas sistēmas noteikumi”. Pieņemti 2018. gada 04. septembrī, spēkā no 13.09.2018, Latvijas Vēstnesis Nr. 181.
35. Specializētās audžuģimenes - ārpusģimenes aprūpes modeļa attīstība Latvijā. (2017). Rīga: Sociālo pakalpojumu aģentūra, 111. lpp.

References

1. A significant decrease in the number of children in child care homes, continue to look for foster families. Available: <https://www.lsm.lv/raksts/dzive--stils/vecaki-un-berni/ieverojami-samazinajies-bernu-skaitis-bernunamos-turpina-meklet-audzugimenes.a285179/>.
2. UN Convention on the Rights of the Child. International Document. November 20, 1989, Latvia ratified 14.05.1992., Latvian Herald No. 237.
3. UN Committee on the Rights of the Children. General comment No. 14 on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art.3.para1.).p.132.

4. Joseph S., McBeth A. (2010). Research Handbook on International Human Rights Law. Edward Elgar Publishing, Northampton, USA, 2010. p. 326.
5. Pranka, M., Millere, J. (2009). Analysis of the situation in Latvia in the field of children's rights protection for children outside the family and children at risk of losing their family care. Available: <https://www.sosbernuociemati.lv/.../bd4ccbac429d56327f0e54356293c2d73642bf75>.
6. Constitution of the Republic of Latvia. Adopted on February 15, 1922, entered into force on November 7, 1922, updated from July 1, 1993, Latvian Herald No. 43, with amendments adopted until 19.05.2016.
7. Comments of the Constitution of the Republic of Latvia: Chapter VIII: Human Basic Rights / Scientific Leader R. Balodis. (2011). Riga: Latvian Herald, p.572.
8. Tamar, E. A (2004). Positive Right to Protection for Children, Yale Human Rights and Development. Law Journal, Vol 7, 2004, p. 50.
9. Child Rights Protection Law. Adopted on 19 June 1998 entered into force on 22.07.1998, Latvian Herald No. 199/200 (1260/1261), with amendments adopted until 03.05.2018.
10. Civil Law. Family Law. Adopted on January 28, 1937, entered into force on 01.09.1992, Government Herald No.41, with amendments adopted until 29.10.2015.
11. Orphan's Court Law. Adopted on June 22, 2006, entered into force on 01.01.2007, Latvian Herald No. 107 (3475), with amendments adopted until 01.11.2018.
12. Jansons, J. Ombudsman: Major problems in observing the principle of good governance.// Jurista Vards No. 23, June 11, 2013. Available: <http://www.juristavards.lv/.../257341-tiesibsargs-butiskas-problemas-saskatu-la...>
13. A handbook on European legislation on the rights of the child. Available: United Nations General Assembly Resolution "Guidelines for alternative child care", 2009. Available: http://www.echr.coe.int/Documents/Handbook_rights_child_LAV.PDF
14. United Nations General Assembly Resolution "Guidelines for alternative child care", 2009. Available: http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/bernu_tiesibas/akti/guidelines.pdf
15. Demuth, S., Brown, S.L. (2004). Family structure, family processes and adolescent delinquency: the significance of parental absence versus parental gender. Journal of Research in Crime and Delinquency, 41 (1), p. 63.
16. Wragg, T. (2013). Family law. London: Sweet & Maxwell, p.255.
17. Levits, E. The family is one of the fundamental values of society. Available: <https://lvportals.lv/viedokli/270851-egils-levits.doc>.
18. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. November 4, 1950, Latvia ratified 27.06.1997. Latvian Herald No 143/144.
19. Berger, L.M. Fon, S.A. (2015). The Role of the Family and Family-Centered Programs and Policies. The Future of Children, Vol. 25, No. p. 176.
20. United Nations General Assembly Resolution „Guidelines for alternative child care ", 2009. Available: http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/bernu_tiesibas/akti/guidelines.pdf
21. Celmale L. Principle of best interest of the child and its application in practice.// Jurista Vards, Nr. 24, June 6, 2017. Available: <http://www.juristavards.lv/.../270809-berna-labako-interesu-principis-un-ta-piemerosana-pra...>
22. White Paper: Latvia: a project for reforming the welfare system. ∴ Available: http://www.lm.gov.lv/upload/normativie_akti/baltagramata.doc
23. Vebers, J. (2000). Comments of the Civil Law of the Republic of Latvia. Family Law (Articles 26-51, 114-125, 140-176). Riga: My Property, p.129.
24. The Ministry of Justice calls the new order of custody to be in the best interests of the child. Available: <http://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/tm-sauc-jauno-aizbildnibas-kartibu-par-atbilstosaku-berna-interesem.a118109/>.
25. Dictionary of legal terms (1998). Team of authors. Riga: Nordik, p.30.
26. UN General Assemblys document A World Fit for Children. Pieejams: https://www.unicef.org/specialsession/docs_new/.../wffc-en.pdf27.
27. Barber, J.G., Delfabbro, P.H. (2003). Placement stability and the psychosocial well-being of children in foster care. Research on Social Work Practice, 13 (4), p. 417.
28. Quality4Children Standards for Child Out-of-Family Care in Europe. Available: http://www.bti.gov.lv/lat/metodiska_palidziba/quality4children/
29. Cabinet of Ministers Regulations No.354 "Foster Family Rules". Accepted on 26.06.2018 Published by: Latvian Herald, 29. 06. 2018, No. 129 (6215).
30. Brikmāne, E. Specialized foster families and out-of-family care centers are founded. Available: <https://lvportals.lv/skaidrojumi/296963-ievies-specializetas-audzugimenes-un-arpusgimenes-aprupes-atbalsta-centrus-2018>.
31. Regulations of the Cabinet of Ministers of the Republic of Latvia No. 354 " Foster Family Rules". Adopted on June 26, 2018, entered into force on 01.07.2018, Latvian Herald No. 129
32. Douglas, G. (2004). Family Law. London: Oxford, p. 127.

33. Orphan's Court Law. Adopted on June 22, 2006, entered into force on 01.01.2007, Latvian Herald No. 107 (3475), with amendments adopted until 01.11.2018.
34. Regulations of the Cabinet of Ministers of the Republic of Latvia Nr. 563 "Regulations of the Foster Family Information System". Adopted on September 4, 2018, entered into force on 13.09.2018, Latvian Herald No. 181.
35. Specialized foster families - development of the out-of-family care model in Latvia. (2017). Riga: Social Services Agency, p.111.